

„Valami más, valaki más”(?)

KOVÁCS ANDRÁS FERENC: VÁSÁRHELYI VÁSÁR — VERSEK KICSIKNEK, NAGYOKNAK

(KAF) Eleddig több nagy hatású kritika és tanulmány szerzője vélekedett úgy, hogy az elmúlt évtized egyik legkiemelkedőbb líratörténeti teljesítménye tulajdonítható Kovács András Ferencnek. A recepció megfontolásai szerint szövegeinek nívója az, hogy bennük nem *rögzíthető ki* egyetlen beszélő, csupán az ettől eloldódott különböző nyelvek/hangok megszólalása érhető tetten. A kritika az ismert líraolvasási szokások ilyen jellegű provokációját döntően az 1993-94-es évek három, legsikerültebbnek vélt Kovács András Ferenc-kötetéhez kapcsolta. Ezek után a recepció aktivitása megtorpanni látszott, melynek oka számos értekező szerint az volt, hogy az újabb kötetek már csak a jól ismert poétikai eljárások automatizálódásához járultak hozzá. Mindezek ellenére úgy tűnik, hogy a Kovács András Ferenc iránti érdeklődés nem szűnt meg, csupán a látványos kritikai fogadtatás terepéről áthelyeződött az elmélyültebb irodalomtörténeti vizsgálatok műhelyébe. Ezzel párhuzamosan napvilágot látott egy olyan újabb gyűjtemény is, amely bizonyos mértékben ismét aktivizálta a recepciót. A *Salvus Hungaricus* című kötettel kapcsolatban a szakirodalom arra mutatott rá, hogy a kötetben olyasfajta versnyelv jelenik meg, amely a képviselési beszédmód és az egyéni-vallomásos hangnem között *lokalizálható*. Ez még nem lenne egyedülálló vagy előzmény nélküli. A gyűjtemény igazi sajátossága az, hogy eddig nem látott összetettséggel idézi fel napjainkban a 19. század előtti magyar költészetnek a nemzeti kánon alsó rétegeibe száműzött, elfelejtett vonulatait.

A fentebb kivonatoltan összefoglalt recepciótörténeti előzményekhez látszólag csak kevés szállal kötődik a *Vásárhelyi vásár*. Az első pillantás után ugyanis a következőket mondhatnánk a könyvről. Napjaink egyik legelismertebb költője, Kovács András Ferenc oly sok remek *felműt* kötet után nemrégiben gyermekversgyűjteménnyel jelentkezett — nem először. Valóban ez a helyzet? Lássuk ehhez az alcím vonatkozásait.

(*Kicsiknek és nagyoknak*) Az elmúlt egy-két évben több kortárs (*komoly*) szerző is hasonló jellegű munkát jelentetett meg. A helyzetet érdekessé teszi az, hogy e jelenség egybeesik a gyerekirodalom körüli diskurzus megélnéklülésével, melynek dokumentumai egymás után látnak napvilágot több folyóirat hasábjain. A témában megszólaló értekezők ha sok kérdésben nem is, egy dologban mindenképp egyetértenek. Az ifjúsági és gyerekirodalom sokáig kívül rekedt az ún. *felműt* irodalommal foglalkozók érdeklődési körén. Ez pedig a szerzők egy része szerint a diskurzus szimplifikálódásához, közhelyessé válásához vezetett. Azaz: a *gyerekirodalom-tudomány* nem vagy nem kellőképpen tartott lépést az újabb irodalomértelmezői fejleményekkel. Gyakran elhangzó vád például az, hogy a gyerekirodalommal kapcsolatosan döntően csak fejlődéslelektani és pedagógiai fejtegetések szólnak meg, melyekhez nem éppen korszerű irodalom-felfogás társul. Az etikai nevelésre fektetett hangsúly a befogadást jóformán a tartalomfelfelémondásra, az esz-

mei mondanivaló megtalálására redukálja. Milyen értelmezői-elemzői módszerek alkalmazhatók tehát a gyerekirodalom szövegeire? Ehhez a problémához kapcsolódik a vonatkozó szakirodalom másik örök dilemmája: ha egyáltalán megtehető, akkor milyen kritériumok alapján választható el a gyermekversek és -regények csoportja a *magas* irodalom alkotásaitól. Vélhetően szerencsésebb lenne, ha a két korpusz kapcsolatát nem egy bipoláris viszony keretein belül tárgyalnánk. A magyar irodalomtörténet-írás gyakorlatában — részben külhoni szakirodalmi eredményekre alapozva — alakult ki az a koncepció, mely nem különíti el egymástól élesen a populáris és elit regisztereket. Feltevése szerint az előbbi — szemben az utóbbival — nemcsak egy olvasói réteg felé nyitott, azaz a popularitás befogadói közt megtalálhatók az elit regiszter olvasói is. Véleményem szerint hasonlóan gondolkodhatnánk a gyerekirodalomról is. Végül is az ilyen jellegű alkotásokkal szinte mindenki találkozik életében, míg a *magas* irodalom szövegei már nem oly könnyen jutnak el (főként manapság) az olvasókhoz. Ám az még inkább belátható, hogy a gyermekverseket és -regényeket nemcsak a kisiskolások, hanem szüleik is olvassák — éppen nekik. Erre még jobb példa az olvasni nem tudó kisebbek esete. A gyerekirodalom tehát — igaz, speciálisabb körülmények között — felnőtt befogadókkal is rendelkezik.

Ebből a szempontból válik jelentőssé, hogy a *Vásárhelyi vásár* eddigi visszhangja milyen módon értelmezi a gyűjtemény alcímét és anyagát. Természetesen (?) szinte mindegyik írás abból indul ki, hogy Kovács András Ferenc munkája gyerekkönyv. Érdemes azonban felidézni azt, hogy mit mond az alcím: „versek kicsiknek, nagyoknak”. Olyan könyv ez tehát, amely egyszerre nyitott a gyerek és felnőtt olvasók számára, s amely így némiképp közelítheti egymáshoz a két különbözőnek mondott befogadói *stratégiát*. Pontosan erre utal az egyik recenzió is azon kijelentésével, mely szerint az ilyen poétikailag igényesen kidolgozott költemények „pallérozhatják” a legmegfelelőbb módon a jövőbeli nemzedékek költészetolvasási szokásait. A sokszor szembeállított esztétikai hatás és — ha nem kizárólag az erkölcsi példamutatással azonosítjuk — pedagógia ebben az esetben összeegyeztethetőnek tűnik. Nem más ez, mint — parafrázálva Kovács András Ferenc egyik terminusát — a *versnyelvtan*. Ezzel pedig visszatérünk írásunk egyik korábban megfogalmazott kérdéséhez — nevezetesen ahhoz, hogy miként interpretálhatók a gyerekirodalmi alkotások. A szakirodalomban már született erre megfelelő válasz, a *Vásárhelyi vásár* pusztán csak újabb remek példáját adja ennek. Mégpedig annak az elképzelésnek, mely szerint a gyermeki szemszögből végrehajtott vizsgálódás „fából vaskarika”, fikció. Nyugodtan tekinthetünk tehát ezekre az alkotásokra „felnőtt szemmel”, mivel a *komoly* irodalom szövegeinél alkalmazott megközelítések itt is igazi értékeket tárhatnak fel.

(*Versek*) Lássuk tehát, hogy Kovács András Ferenc szóban forgó kötete miként kapcsolhatja össze a gyerek- és felnőttirodalmat, s hogy ebből adódóan hogyan illeszkedik a költő korábbi munkáinak teljesítményéhez.

A kötet a kalendárium műfaját idézi fel: a versek témái az évszakok, hónapok sorrendjét követik. A könyv azonban nem csak egy év menetében vezérli kalauzsként az olvasót — ahogy teszi ezt a *Napsugár-csízó* című nyitó darab és a többi hasonló szöveg (*Boldogasszony hava, Bőjtmás hava* stb.). Ugyanilyen funkciót tölt

be költészetolvasási és -történelmi szempontból is. A gyűjtemény a legkülönfélébb műfajokat vonultatja fel. Több, a klasszikus gyerekirodalmi kánonnak megfelelő, esetenként a népköltészeti hangnemre hajazó állat- és csalimesét előadó vers szerepel az anyagban: az egeres *Egeresi nóta*, *Az ismeretlen bőregér*, a *Farsangi bolondságok* stb. Van még az alkalmi jellegű költészetet felidéző szöveg (*Sárpataki csujogatók*, *Küküllő menti ugratók*, *Gagy menti legényes*); továbbá Petőfinek ajánlott zsánervers (*A körmendi Döbrentey*) és Weöres-hódolatvers (*Árdelt szép tánc*). Érdekes vonatkozás még, hogy az előbbi, a magyar olvasó számára ismerősnek tűnő változatok mellett feltűnik egy távolabbi hagyományvonulat is. Az európai-amerikai értelemben vett világirodalomban először a modernizással jelentek meg számottevő mértékben a távol-keleti költészet hatásai. Ezek már Kovács András Ferenc legkorábbi kötetiben is szerepet kaptak. A mostani könyvből sem hiányoznak: a gyűjtemény közepén egy haiku-sorozat kapott helyet (*Japán nyár*, *Japán kert*, *Japán lány* stb.). Megtalálható még e műfaj egyfajta magyar megfelelője is. A populáris regiszterhez tartozó *Négy falvédő* című ciklus darabjairól van itt szó. Érdekes lenne alaposabban összehasonlítani e két csoportot abból a szempontból, hogy milyen azonosságok és különbségek fedezhetők fel a képsűrítési megoldásaik között.

Másik fontos, ha nem a legfőbb csomópontja a kötetnek a vége felé található. A három poétikailag legösszetettebb költemény közül az első (*Malakiás*) a következőképpen tematizálja az identitáson belüli feszültségeket: „Jó kertész vagy, Malakiás! / Éjjel mégis, Malakiás, Kerted mélyén valaki ás. / (...) / S te nem tudod, balga, ki ás? / (...) / Kertész sem vagy Malakiás — / Valami más, valaki más.” A saját és a más(ik) viszonyában — a rímhelyzetek és a hasonló hangzás segítségével — lezajló felcserélődések, identitás-változások olyan eldönthetlenségekhez vezetnek, melyhez hasonlókat Kovács András Ferenc *felnőtt* költészetéből ismerünk. Az önazonosság kérdésével, a kimondó és kimondott alany nem éppen egyszerű kapcsolatával foglalkozik az *Énlaki bánat* című költemény is. Ennek tanulsága szerint: „Nem is tudom, mi bajom? / Sem kapum, sem ablakom: / Énlakán sem én lakom”. Végül a *Bús Bihal* (*Buffalo Bill cirkuszából*) című vers az, amelyik figyelemreméltó módon foglalkozik az én témájával. Egy a vurstlival körbe-körbe utazgató, s mutavánnyá váló indián vall magáról és egykori dicsőségéről. Indián nevét nem értik, csatabárdját rég elásta (és nem találja), békepipáját elszívták, amulettjét ellopták. Régen szabad volt, ma már csak lasszót vet és célba lödöz. Torkig van a cirkuszokkal, s csak egy a vágya: „messze futni, / Ponyva-létből el, csak el!” Ám ez a tragikus hangoltság mégsem vehető oly komolyan. A szöveg jelzi, hogy badarság lenne a rég elveszett múlt visszaszerzésének illúziójába ringatni magunkat. Ugyanis a korábbi szabad élet is csak a népszerű indián-regények és western-filmek jól ismert kliséin (csatabárd, békepipa stb.) keresztül válik megragadhatóvá. Így ez is csak a ponyva-lét keretein belül marad. Az identitás komplexitásának szempontjából meghatározó itt még a különböző nevek szerepe. A Bús Bihalnak nevezett indián azt mondja: „Sanda sápadtarcúak közt / Szinte én is Samu lettem!” Majd példígy: „Szebb nevem volt, rettegettebb, / S titkosabb is: Bölcs Bölény. // Bár lehetnék Bölcs Bölény még! / Vagy legalább Vad Bihal!” A *nevek* illetően *katalógusa* (ez a Kovács András Ferenc-féle poétika alapvető eleme) lehetetlenné teszi az ön-

azonosság megjelölését, megragadását, s szétszálazza azt. A nevek listáján belüli viszonyokat bizonyos feszültségek és *átfordíthatóságok* teszik összetetté. Különös ellentmondást okozhat az, hogy az átlagos nyelvvezék számára a Bús Bihalhoz képest a — titokzatosnak mondott — Bölcs Bölény elnevezés tűnhet ismerősebbnek. Egyébiránt ez a két indián név nyilvánvalóan a Buffalo Bill monogramjára játszik rá, megismétli azt, ám rögtön át is fordítja a „sápadtarcú” névadási gyakorlatot: a jelzőként/bővítményként szereplő állatnevet alaptaggá változtatja. A monogramok egyezése végül a Vad Bihallal meg is bomlik teljesen.

Összegzésképpen kijelenthetjük, hogy a *Vásárbelyi vásár* szerencsés módon egyesít különböző költészeti vonulatokat. Az imént próbáltam bemutatni, hogy néhány vers miként problematizálja az *én* helyzetét a Kovács András Ferenc-féle poétika sajátos megoldásaival. Ám a helyzet specialitása ezúttal az, hogy ez a kötet gyerekeknek is szól. Ezért az említett szövegek olyan más versek közé vannak beágyazva, melyek segítségével — bizonyos értelemben vett hasonlóságuk révén — átmenet biztosítható a felnőtt- és gyerekirodalmak olvasási szokásai között. Ilyen például *Az ismeretlen bőregér* című költemény, melyben szintén az identitás meghatározásának kérdései kerülnek előtérbe — a csali- és állatmeséket felidéző módon: „A bőregér, a bőregér, / Az ismeretlen, névtelen / (...) / De dőre fényről ő regél, / Ki barlang-mélyben vadon él! / (...) / A bőregér csak bőregér, / Mert bőre van, bár nem egér! / Tetőre tér — a szőre dér, / De szárnya bőr, mert denevér!” Ugyanakkor az alkalmi jellegű, folklorisztikus szövegek (legényesek, csujogatók, ugratók) is fontosak, mivel a *Saltus Hungaricus* elfeledett magyar irodalomtörténeti rétegeket feltáró táncos-dalok darabjai felé vezethetnek át.

Lezárásképpen illendő megemlékeznünk Deák Ferenc könyvtervéről és illusztrációiról, melyeknek köszönhetően a *Vásárbelyi vásár* elnyerte a Szép Magyar Könyv 2003 verseny oklevelét. (*Koinónia*)

SEBESTYÉN ATTILA

Tisztás

VISKY ANDRÁS: HA MEGH

(*H-tól H-ig*) „kétségtelenül bizarr, mint törött csont, mint vergődő ideg...” — írja a kötet címről Bogdán László (*Erdélyi Terasz*, <http://erdelyi.irok.terasz.hu/index.php?id=505>). Mégis, pusztá csonkolás lenne? A „ha meghalok”, csak elharapva? Mert tagadhatatlan, a címadó vers első sora ezt a verziót kínálja, és ez azt is jelzi, azért nem indokolt a szabadasszociációs túloldalra esni (miként: „Ha megh — Visky András kötetének címe, Ha meg B — spontán olvasói reakció” — kering az interneten, bár persze, egyfajta reakció tényleg). Az olvasás folyamatában találkozva azonban e címmel, nem a „Ha meghalok” verssor felől történik ez, hanem fordítva: a cím enigma, a verssor annak egyfajta szólamban mondott szubjektív változata. A fragmentum egyfajta olvasata. Az enigma maga azonban, ha feloldani akarja az olvasó, bárhogy feloldható, azaz, grammatikai szempontból tekintve, bárhogy ragozható. Csak az olvasó fejezheti be, mint ahogyan az idézett verssor is ol-